
Vršnjačko nasilje kao oblik socijalne destrukcije

Željko Ninčić

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd

Direkcija policije

Uprava policije u Ministarstvu

Informacije o članku*

Pregledni rad • UDK: 316.624-057.874

Volume: 19 Broj: 2, stranice: 201–222.

Primljeno: 15. maj 2022 • Revizija: 27. maj 2022 • Prihvaćeno: 30. maj 2022.

<https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.201n>

Podaci o autoru

Željko Ninčić  <https://orcid.org/0000-0002-6540-794X>

Ne postoji konflikt interesa u pogledu izrade ovog teksta.

Korespondencija sa autorom: Željko Ninčić, Ministarstvo unutrašnjih

poslova Republike Srbije, Direkcija policije, Uprava policije,

Bulevar Mihajla Pupina 2, 11070 Novi Beograd, Srbija.

Email: zeljko.nincic@gmail.com

* Cite (APA):

Ninčić, Ž. (2022). Vršnjačko nasilje kao oblik socijalne destrukcije [Peer Violence as a Form of Social Destruction]. *Kultura polisa*, 19(2), 201–222.

<https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.201n>

Sažetak

Svaki akt nasilja nosi u sebi određeni destruktivni potencijal čiji efekat zavisi, kako od samog oblika njegovog ispoljavanja tako i od „osetljivosti mete“ na koju je usmeren. Ovakvi akti predstavljaju različite oblike socijalne destrukcije gde, svakako, posebno mesto zauzima vršnjačko nasilje. Ta posebnost ogleda se u osetljivosti populacije koja je učesnik takvog oblika nasilja. Radi se, najčešće, o školskoj populaciji, mladim osobama koje su u najznačajnijem razdoblju svog fizičkog, emocionalnog, intelektualnog i kulturnog razvoja. Zbog toga, vršnjačko nasilje može presudno uticati na njihov ukupan razvoj, bez obzira da li oni u njemu učestvuju kao nasilnici ili su žrtve takvog nasilja. Cilj rada jeste da se ukaže na problem vršnjačkog nasilja, težinu identifikovanja različitih pojavnih oblika kao i na ozbiljnost posledica koje vršnjačko nasilje može imati kako na žrtvu tako i na samog nasilnika. Analizom različitih sadržaja, čiji je predmet istraživanja vršnjačko nasilje, uz korišćenje metoda indukcije i dedukcije nastojim da identifikujem one elemente vršnjačkog nasilja na koje bi se, adekvatnom društvenom reakcijom, odlučujuće uticalo na smanjenje njegovog destruktivnog karaktera. U radu se naglašava neophodnost terminološkog razgraničenja pojedinih pojmova koji se, kao sinonimi, koriste za definisanje nasilja. Ukazuje se na fenomen vršnjačkog nasilja, njegove vrste i faktore rizika koji ga opredeljuju. Naročito se naglašava uloga društva u prevenciji vršnjačkog nasilja, te neophodnost postojanja različitih mehanizama za prepoznavanje, ali i sprečavanje njegovog negativnog dejstva. Posebno se ukazuje da rešenost društva da se suoči sa vršnjačkim nasiljem, predstavlja osnovni preduslov za njegovo suzbijanje.

Ključne reči: nasilje, destrukcija, vršnjačko nasilje, društvena reakcija

Vršnjačko nasilje kao oblik socijalne destrukcije

Čovek i društvena zajednica u kojoj živi imaju razvijenu posebnu, uzročno-posledičnu, vrstu odnosa. S jedne strane, društvena zajednica za čoveka predstavlja okvir u kome on nastoji da ostane svoj, odnosno iskaže (ali i zadrži) svoju individualnost po kojoj je prepoznatljiv. Takođe, u tim okvirima on nastoji da zadovoljava svoje različite potrebe, od fizioloških do potreba za samoostvarenjem. S druge strane, funkcionisanje i opstanak svakog društva zavisi od sistema vrednosti koji je u njemu dominantan. Takav sistem predstavlja obrasce (pravila) ponašanja članova te društvene zajednice, ali i neki njihov zajednički, opšti cilj. On se gradi formiranjem društvene svesti o tome šta je prihvatljivo za zajednicu a šta nije. Njome se izgrađuje sistem vrednosnih sudova, odnosno stavova o tome šta su osnovne vrednosti nekog društva. Zahvaljujući formiranim stavovima o osnovnim vrednostima, čovek postaje obučen da ono što spozna opažanjem, vrednuje u odnosu na formirane i prihvaćene stavove i na određen način reaguje na uzroke i druge faktore koji ugrožavaju te prihvaćene vrednosti, među njima i one koje se odnose na njegovu ličnu ali i sigurnost čitave društvene zajednice.

Od nastanka ljudske zajednice, stalno se odvijao proces formiranja određenih vrednosti, bitnih za samu zajednicu. Tako su se razvile i vrednosti koje su dobile opšti, univerzalni karakter. Većina njih su rezultat civilizacijskih dostignuća i uspostavljenih odnosa među ljudima. Taj sistem univerzalnih vrednosti, omogućava nam da razlikujemo ono što je dobro od onoga što je loše. Kakvi će biti stavovi građana prema nekim univerzalnim vrednostima, zavisi od karaktera društvenog uređenja, stepena dostignute društvene svesti o pojedinim pitanjima, tradicije i njenog uticaja u društvu, nivoa dostignutog demokratskog razvoja društva. Pored toga, na stavove utiče i uverenje da li je sistem sposoban da ukloni potencijalnu opasnost, odnosno da posledice destruktivnog i asocijalnog ponašanja svede na najmanju moguću meru.

U civilizovanim društvima, određene društvene vrednosti nisu sporne.

Međutim, naspram njih postoje i ponašanja koja se smatraju društveno neprihvatljivim, a koja mogu biti uslovljena sveukupnim društvenim stanjem i uticajem sredine ili mogu biti posledica „mentalnog sklopa“ pojedinaca ili grupa. Ovo se posebno odnosi na akte sa elementima nasilja, naročito one koji se odvijaju među školskom populacijom, poznato i kao vršnjačko nasilje. Smatra se da kod devijacija i delinkventnog ponašanja ove kategorije mladih ljudi, postoje i neke specifičnosti u pogledu uzroka takvog ponašanja, uslovi u kojima se ono događa, ali i kada je u pitanju i sam povod za ovakav oblik socijalne destrukcije.

S ciljem ukazivanja na destruktivni karakter vršnjačkog nasilja, analizom različitih sadržaja povezanih sa vršnjačkim nasiljem, uz primenu metoda indukcije i dedukcije, u radu govorim o njegovim osnovnim obeležjima, faktorima rizika koji mogu opredeliti njegovo nastajanje, o poteškoćama u prepoznavanju pojedinih ponašanja kao akata vršnjačkog nasilja, o negativnim posledicama koje ovakav oblik nasilja donosi svim učesnicima, bez obzira da li je u pitanju žrtva ili nasilnik, kao i o mogućnostima društva da se suprotstavi ovom obliku socijalne destrukcije.

Nasilje – pojmovna distinkcija

Nasilje sa kojim se susrećemo u našem vremenu pokazuje nam da ljudska priroda nije samo sposobna za veličanstvena dela, već i za najužasnije stvari (Bjelajac & Matijašević, 2013, p. 409). Kao pojava, nasilje predstavlja veliki problem ne samo za pojedinca, nego i za čitavu društvenu zajednicu. Za pojedinca, žrtvu nasilja, svaki nasilni akt predstavlja nešto što ugrožava njegov fizički, psihički, intelektualni, kulturni ili neki drugi identitet ostavljajući, pri tome, veoma teške posledice na samu njegovu ličnost. Naročito dubok trag ostavlja na deci, delujući negativno na njihov psihosocijalni razvoj (Bjelajac & Merdović, 2019, p. 191). Oblici ispoljavanja nasilja su različiti po složenosti i težini, a nosioci nasilnih akata pripadnici različitih društvenih kategorija. Ranije je nasilje, najčešće, bilo privilegija velikih gradova, da li zbog toga što se samo o tom nasilju govorilo i pisalo, ili je slobodan duh i način života u

njima, sam po sebi, donosio nasilje. Brojni su razlozi koji u nekom društvu proizvode nasilje. U nemogućnosti ostvarivanja društvenih ciljeva legalnim putem, mnogi nasilje i nezakonitost smatraju oblikom preživljavanja, ili načinom sticanja određene uloge u društvu. Kada je društvo suviše slabo da ponudi adekvatne mogućnosti za svoje građane, a državne institucije površne i „meke“ u svom delovanju, nasilje i nezakonitost ostaju nekažnjeni a nosioci nasilnih aktivnosti slobodni u svom delovanju (Ninčić, 2014, p. 203).

Često se, u literaturi, kao sinonimi koriste različiti pojmovi u vezi sa nasiljem. Neki od njih su previše sugestivni čime, ponekad, kao posledicu imaju nedovoljno precizno shvatanje prave suštine pojma nasilje. Zbog toga, postoji potreba kratkog terminološkog razgraničenja takvih pojmova.

Nasilje, najčešće, podrazumeva zloupotrebu sile kao akta agresije, kojim se vrši povređivanje neke osobe ili uništavaju određena dobra. Izraz nasilje se najčešće vezuje za pojam agresivnosti i u tom smislu se shvata kao ispoljavanje napadačkog ponašanja (Cannavici, 1999). To je namerno korišćenje fizičke sile ili moći, protiv sebe, drugog lica, ili prema grupi ili zajednici, što rezultira ili ima veliku verovatnoću da dovede do povrede, fizičke ili psihičke, lišavanja, zanemarivanja ili smrti (WHO, 2002, p. 5). Nasilje je složen proces i posledica različitih uzročnih faktora, koji mogu biti biološki, psihološki, socijalni, kulturni. Ono nastaje istovremenim delovanjem više činilaca: pojedinačnih (individualnog i porodičnog nasleđa, razvoja i iskustva); interakcije pojedinaca i njegove porodice sa okruženjem; funkcionisanja šire društvene zajednice, čiji su nerazdvojni deo pojedinac i njegova porodica, kao i širih aspekata kulture kojoj oni pripadaju (Srna, 2003, p. 38).

U odnosu na opšti pojam nasilja, nasilno ponašanje ima, uglavnom, isti ili sličan sadržaj. Međutim, ono što ovaj pojam bliže određuje jeste da on upućuje na nasilan akt koji traje duži vremenski period, odnosno na činjenicu da (u ovom slučaju) dominira moć nasilnika nad žrtvom.

S druge strane, agresija (lat. *aggressio*) znači napad, napadanje, kidisanje; nasrtljivost, neizazvan napad u cilju potčinjavanja, osvajanja, dok je agresivna (lat. *aggressivus*) osoba ona koja je nasrtljiva, sklona da napada

(Vujaklija, 1980, 9). Agresija je provocirani i neprovocirani postupak kojim se namerno nekome nanosi povreda, šteta ili neugodnost. Drugi element se odnosi na načine ispoljavanja nasilnog ponašanja, odnosno agresije, pa se tako razlikuju fizička i verbalna agresija. Namerno nanošenje povrede, štete ili nelagodnosti drugoj osobi može biti učinjeno fizički kao što je udaranje, guranje, šutiranje, šamaranje, fizičko ugrožavanje ili verbalnim putem kao pretnja, podsmevanje, zadirkivanje, ogovaranje, pogrdno nazivanje, pričanje laži o nekome (Đurić, 2007, p. 57). To je ponašanje gde postoji namera da se drugom nanese određena šteta. Međutim, svaka agresija nije, sama po sebi, nasilje. Za razliku od nasilnog ponašanja, koje karakteriše trajanje u dužem vremenskom periodu, agresivno ponašanje karakteriše jednokratno trajanje, dok u pojedinim slučajevima može biti samo određeni akt koji ima odbrambeni karakter ili je u pitanju neka nekontrolisana reakcija. Kod agresije je primarno vršenje nasilja dok, s druge strane, agresivnost predstavlja određenu (najčešće psihičku) sklonost da se vrši atak na nekoga.

Agresivnost i agresija više upućuju na motivaciju koja bi vodila ka povređivanju drugoga i na dispoziciju, dok termin nasilje, u većoj meri sugeriše nedozvoljenost nanošenja štete, često i nezavisno od namere (Popadić et al., 207, p. 310).

Pojam i fenomenologija vršnjačkog nasilja

Vrste vršnjačkih odnosa koje učenici imaju u školskom okruženju mogu odrediti koliko su učenici međusobno upoznati i kako ti odnosi utiču na njihove svakodnevne interakcije. Odnosi sa vršnjacima uključuju upoznavanje (zabavljanja), dugogodišnja prijateljstva, školska poznanstva i interakcije sa nepoznatim učenicima (Fineran et al., 2003, p. 391). Ovakve relacije mogu, kasnije, biti baza iz koje nastaju različiti oblici ponašanja koja imaju ili mogu imati nasilnu komponentu, koji mogu izazvati posledice fizičke, psihičke ili emotivne prirode, probleme u učenju, socijalizaciji i takva (nasilna) ponašanja mogu biti usmerena na pojedinca ili grupu.

Svaki oblik nasilja, svojim destruktivnim potencijalom određuje stepen

opasnosti po onoga na koga je usmereno. Što je taj potencijal veći, odnosno ciljna grupa „mekša“, osetljivija na takve oblike delovanja, to su posledice takvih aktivnosti teže. Ako se nasilje odvija između dece, ili između maloletnika koji su u dobu svog punog fizičkog, emocionalnog, intelektualnog i kulturnog razvoja, periodu pune socijalne emancipacije, sasvim je jasno da takvi akti ostavljaju dalekosežne posledice po najznačajniju populaciju jednog društva. Zbog toga, suprotstavljanje ovom obliku nasilja, poznatog pod imenom vršnjačko nasilje, mora biti najveći društveni prioritet.

Vršnjačko nasilje (eng. *peer violence, bullying*) jeste nasilno ponašanje, koje neko dete ili grupa dece primenjuje prema drugom detetu ili grupi, sa namerom da mu/im se nanese bol, strah, sramota i poniženje, odnosno da patnja. Pri tome, nasilno ponašanje se ne odnosi samo na fizičko, već i na verbalno i socijalno nasilje. Bez obzira na termin koji se koristi, suština pojave jeste da u činu nasilja uvek postoji nesrazmera moći između onoga koji čini i onoga koji trpi nasilje. Pojedinaac ili grupa koja čini nasilje je uvek u poziciji moći i tu moć zloupotrebljava da bi drugom nanela bol i patnju (Išpanović et al., 2016, p. 3). Takvo nasilno ponašanje karakteriše ponavljanje, nesrazmera moći, evidentan osećaj uživanja kod nasilnika, odnosno osećaj ugnjetavanja kod žrtve (Zečević, 2010, p. 5).

Kod vršnjačkog nasilja u školi, učenik trpi nasilje onda kada je izložen trajnom negativnom ponašanju od strane drugog učenika ili grupe učenika. Negativno ponašanje podrazumeva postupke koji vode ka povređivanju ili stvaranju osećaja nelagodnosti drugome. Povreda ili nelagodnost mogu biti naneti direktno (udaranjem) ili indirektno (socijalnom manipulacijom ili isključivanjem). Osnovne komponente ovakvog (nasilnog) ponašanja su usmerenost ka nanošenju štete drugome, trajnost takvog ponašanja, odnosno ponavljanje i neravnoteža snage ili moći koja postoji između nasilnika i žrtve (Olweus, 1996). To je često ponavljano agresivno ili uvredljivo ponašanje pojedinca ili grupe, koje nekoga vređa ili ozleđuje (O'Regan, 2008, p. 87).

Pojmovno određenje vršnjačkog nasilja, ukazuje na neke njegove osnovne komponente:

- to je postupak (radnja) kojim se nanosi nekoj osobi šteta ili je, sasvim izvesno, da će takvo ponašanje naneti štetu;
- postojanje namere da se nekoj osobi nanese šteta, predstavlja osnovni sadržaj takvog postupanja;
- izražena je vremenska distanca kod ovakvih akata, a manifestuje se ponavljanjem nasilnih postupaka u toku određenog vremenskog perioda;
- disbalans moći između učinioca i žrtve, koji se ogleda u tome da je nasilnik uvek dominantniji u odnosu na žrtvu koja, zbog toga, nije u mogućnosti da se suprotstavi nasilju;
- sigurne posledice, koje mogu biti fizičke (razne vrste povreda) ili psihičke (različiti oblici psihičkih trauma) u različitim vremenskim intervalima (kratkotrajne ili dugotrajne);
- konstantna izloženost nasilju, može dovesti do posledica sa smrtnim ishodom – smrt (ubistvo) žrtve kao direktna posledica fizičkog nasilja (povreda) ili samoubistvo, kao posledica dugotrajne izloženosti vršnjačkom nasilju.

Ne postoji jedinstven uzrok vršnjačkog nasilja, ali zajednički faktor, koji preseca različite slučajeve jeste, obično, neka vrsta porodične disfunkcije. Mnogi mladi ljudi koji su uključeni u nasilje, potiču iz porodica koje imaju dugu istoriju nasilja u porodici. Neki koji su nasilni, odrasli su u domovima koji su bili neprijateljski raspoloženi i opterećeni sukobima. Mnogi potiču iz porodica u kojima su roditelji nemarni ili oslobođeni svojih odgovornosti u pogledu vaspitanja dece. Izloženost nasilju ili zlostavljanju u kući, izloženost neprijateljskom i kaznenom roditeljstvu ili odrastanje u kućnom okruženju u kojem roditelji nisu dovoljno uključeni u život svog deteta, jesu među najvažnijim faktorima rizika za kasnije učešće deteta u nasilničkom i drugim vrstama asocijalnog ponašanja (Steinberg, 2000, 33). Postojanje i negativan uticaj porodičnih faktora u pojedinim slučajevima nasilnog ponašanja, može imati prioritetan značaj. Kao uticaji od najveće važnosti iz oblasti porodičnog života, najčešće se pominju struktura i funkcionisanje porodice, te stilovi

roditeljstva i odnos prema detetu i postojanje sociopataoloških poremećaja i lične patologije kod roditelja (Finley, 2007, p. 37).

Međutim, kada mladi uđu u period adolescencije, provode sve manje vremena sa svojom porodicom a mnogo više vremena u nestruktuiranom okruženju i bivaju prepušteni ponašanju bez roditeljskog nadzora. Tada je uticaj mišljenja i ponašanja vršnjaka dominantniji od uticaja porodice, koji opada. U takvim slučajevima, često, preko vršnjaka adolescenti stvaraju i razvijaju osećaj identiteta, koji je odvojen od svoje porodice. Tu može doći do posredne viktimizacije, kada vršnjaci mogu indirektno uticati na ponašanje adolescenata menjanjem njihovog ponašanja. Na primer, vršnjaci mogu reagovati na sopstvena iskustva viktimizacije upuštajući se u agresivnije ponašanje. U skladu sa osnovnim načelima društvene teorije učenja, ove promene u ponašanju se onda mogu proširiti po vršnjačkoj grupi, kroz širenje stavova povoljnih za nasilje, direktno oponašanje vršnjačkog ponašanja ili kroz diferencijalno pojačavanje nasilja. U tom smislu, adolescenti mogu promeniti svoje ponašanje u skladu sa nedavnim promenama u ponašanju svojih vršnjaka (Vogel et al., 2015, p. 837). Unutar delinkventne subkulture, nasilje postaje dostižan statusni kriterijum koji delinkventni dečaci koriste da se preziru konvencionalni vršnjaci i autoritet nastavnika. Iako se neće svi dečaci pridružiti opozicionoj subkulturi, za one od kojih se očekuje da traže status putem nasilja će se efektivno okončati njihove školske karijere i uklanjati buduće mogućnosti za uzlaznu pokretljivost (Staff et al., 2008, p. 448). Ovde treba imati u vidu i da se u ovoj situaciji ne nalaze samo muškarci. Generalno, rezultati mnogih istraživanja sugerišu da i devojke koje izvrše ozbiljne nasilne ili nenasilne zločine imaju nisku povezanost sa porodicom i školom, te veliku sklonost ka devijantnim ponašanjima sa svojim vršnjacima. Štaviše, postoje dokazi da devojke često osećaju nemoć u svojim međuljudskim odnosima, pa se često upuštaju u bilo koje nasilno ponašanje (npr. fizički napad) da poboljšaju svoj status među vršnjacima (Borduin et al., 2012, p. 395).

Pored školskog i vršnjačkog okruženja, ukupna atmosfera u širem

socijanom okruženju, stanje dezorganizovanosti društva i porodice, ekonomskog i moralnog osiromašenja, mogu dovesti do pojave stavova i vrednosti koji opravdavaju upotrebu nasilja. Izloženost scenama nasilja u medijima i u okruženju, dostupnost oružja, kao i neadekvatna, nedosledna i zakasnela društvena reakcija na nasilna i kriminalna ponašanja predstavljaju dobru osnovu za pojavu i razvoj agresivnog i nasilnog ponašanja, kao oblika reakcije i načina rešavanja konfliktnih situacija. Takav ambijent je pogoršan izloženošću dece sveopštem digitalnom nasilju, koja za ishod ima traume, a ponekad i samoubistvo (Bjelajac & Filipović, 2021, p. 16). Nasilni oblici komunikacije među članovima socijalnog okruženja, utiču na povećanje osećanja straha i anksioznosti, tolerancije i spremnosti da se upotrebe nasilni oblici rešavanja sukoba, smanjuju osetljivost i empatiju i stvaraju osećanje ravnodušnosti (Kekić et al., p. 181).

Sasvim je sigurno da postoje brojni razlozi za nasilno ponašanje, ali je i činjenica da se nasilnici ne rađaju kao nasilnici. Urođeni temperament i individualne osobine deteta mogu biti jedan od faktora, ali i brojni uticaji koji dolaze iz okoline (atmosfera u porodici, školski život, zajednica i kultura, mediji). Može se reći da nasilnici uče kako da budu nasilnici i to većim delom kroz način na koji su se prema njima ponašale veće ili moćnije osobe u njihovom životu (Coloroso, 2004). Profil deteta koje je uključeno u vršnjačko nasilje u školi može se skicirati na sledeći način: dete koje izgleda drugačije od ostalih, ne vole ga i izoluju ga vršnjaci, nije efikasno nadgledan kod kuće i ima tendenciju da okrivljuje druge, osim agresora, kada se od njih zahteva da objasne agresivni postupak (Stelios, 2009, p. 114). Pretpostavlja se da devijantnost podstiče više nivoe delinkvencije na univerzalan način (tj. među svim pojedincima), uglavnom zato što posledično izlaže pojedince višim nivoima devijantnih normi, ponašanja, nepredviđenih okolnosti i mogućnosti (McGloin, 2009, 441).

Vršnjačko nasilje se, obično, prvo deli na dva osnovna oblika: fizičko (udaranje, guranje, štipanje...) i verbalno (vređanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje...), gde je fizičko nasilje najuočljiviji oblik. Pored ova dva oblika,

mogu se izdvojiti i četiri podvrste nasilnog ponašanja: emocionalno (namerno isključivanje iz zajedničkih aktivnosti), ignorisanje, kulturološko (vređanje na nacionalnoj, rasnoj i verskoj osnovi) i ekonomsko koje uključuje krađu i iznuđivanje novca (Bilić et al., 2004). Ovim oblicima se, često, priključuje i njegov specifičan vid koji je, u literaturi, označen kao elektronsko nasilje – poruke koje sadrže vređanje, pretnje, seksualno uznemiravanje kao SMS, MMS, E–mail ili Web site (Milošević et al., 2009, p. 361). Elektronsko nasilje dovodi u pitanje ustaljene, klasične klasifikacije nasilja. Ovaj vid nasilja se širi virtuelnim prostorom, pa je irelevantno da li se odvija u neposrednom fizičkom prostoru ili ne. Ono nije fizičko, ali ne sastoji se samo u verbalnim porukama. Poruka može ali i ne mora biti anonimna, a primaoci poruke mogu aktivno da učestvuju u zlostavljanju šaljući poruku dalje, a da to rade iz čiste zabave ili radoznalosti, nemajući nikakvu nameru da budu nasilnici. Čak i neki teži oblici elektronskog nasilja mogu zaslužiti moralnu osudu, ali ih je teško zakonski sankcionisati (Popadić, 2009, p. 47). Da bi se ovakvo ponašanje dece smatralo maltretiranjem, bez obzira da li se odvija u neposrednoj interakciji ili u virtuelnom okruženju, važno je da ono uključuje ponovljene agresivne radnje sa namerom da se nanese šteta i gde postoji neravnoteža moći između deteta koje je izvršilo i deteta koje doživljava takve radnje (Strabic et al., 2016, p. 186).

Društvene posledice vršnjačkog nasilja

Vršnjačka agresija u školama je rasprostranjen društveni problem i istraživači su odavno zainteresovani za određivanje efikasnih ciljeva prevencije agresivnog ponašanja. Među ovim naporima, posebno je izraženo traženje veze između agresije i samopoimanja. Bolje razumevanje odnosa između agresije i samopoimanja neophodno je da bi se maksimizirala efikasnost takvih intervencija i usmeravao razvoj dodatnih programa. Takođe, poznato je da vršnjačka agresija među adolescentima ima niz negativnih ishoda tokom godina njihovog formalnog obrazovanja ali i dalje. Adolescenti koji se upuštaju u vršnjačku agresiju će se, verovatno, više uključiti u eksternalizovanje

problematičnog ponašanja (npr. upotreba supstanci, nasilno ponašanje) i postići niže nivoe akademskog obrazovanja. Njihovo uključivanje u vršnjačku agresiju, takođe, može izazvati veći rizik od simptoma depresije (Toledano et al., 2015, p. 406). Efikasnost suočavanja sa nasiljem može igrati važnu ulogu ako učenici reaguju na vršnjačku viktimizaciju. Efikasnost suočavanja amortizuje efekte vršnjačke viktimizacije na bezbednost škole i postoje dokazi da, takođe, potiskuje efekte viktimizacije (Harper et al., 2012, p. 281).

Sagledavanje posledica koje bi moglo da izazove vršnjačko nasilje, usko je povezano sa sposobnošću da se, na pravi način, prepoznaju nasilni akti među vršnjacima. To prepoznavanje, nije ni malo jednostavno. Tome u prilog ide i činjenica da, ponekad, ni same žrtve nasilja nisu u stanju da prepoznaju da određeno ponašanje prema njima zapravo predstavlja nasilni akt (Marković & Marković, 2021, p. 323). Postoji mnogo razloga zbog kojih je slaba vidljivost vršnjačkog nasilja. Prvo, razlike u percepciji nasilja koju, mnogi, zasnivaju na količini nasilne energije ispoljene u određenom ponašanju. Pošto je jedino fizičko nasilje vidljivo, često dolazi do pogrešne percepcije vršnjačkog nasilja. Drugo, neka ponašanja su karakteristična za određene periode razvoja deteta, većinom se smatraju normalnim za određeni uzrast i nismo skloni tome da ih posmatramo kao nasilne, odnosno da se bavimo predviđanjem njihovog destruktivnog uticaja na nasilnika ili žrtvu, u budućnosti. Treće, postoje ponašanja koja, zbog načina svog ispoljavanja i intenziteta, doživljavamo kao nešto što je niskog intenziteta, nešto što nije opasno, time ih tretirajući kao benigna. Četvrto, pojedina ponašanja, čija vremenska i prostorna komponenta (dešavaju se ređe, samo na određenom prostoru i samo na određeni način) doprinose da nismo u stanju da vidimo njihovo šire destruktivno dejstvo. Peto, slaba informisanost građana o vršnjačkom nasilju, oblicima ispoljavanja, kategorijama lica koje su mu podložne, dovode do toga da ono ostaje nevidljivo (prikriveno) za roditelje, školu, institucije i društvo u celini.

Posledice vršnjačkog nasilja, mogu biti ozbiljne i dugotrajne, nekada i za ceo život. One mogu biti ozbiljne po fizičko zdravlje, psihološku stabilnost i

socijalnu ravnotežu, na kraju život same žrtve. Kolike će posledice preživljeno nasilje ostaviti na žrtvu, zavisi od mnogih okolnosti: osećanja sigurnosti ili nesigurnosti, načina reagovanja, uzrasta, zrelosti, vrste nasilja, odnosno vremena izloženosti žrtve nasilju, i sl. Osobe (deca) koja se osećaju sigurnom i imaju više samopouzdanja, pronalaze konstruktivnije načine da se zaštite (traže pomoć odraslih osoba, prijavljuju nasilje), a imaju i bolje mogućnosti savladavanja traumatskih iskustava nasilja od dece koja imaju nizak nivo samopoštovanja. Očekuje se da starija deca budu spremnija da se suoče sa vršnjačkim nasiljem, od mlađe dece. Ukoliko nasilje traje duže, to su posledice duže i trajnije. Nažalost, deca koja su bila zlostavljana su takođe pod većim rizikom za reviktimizaciju. Otkrivena je značajna povezanost gde fizički i emocionalno zlostavljani i kasnije doživljavaju druge oblike viktimizacije, bivaju opljačkana, napadnuta oružjem, silovana ili seksualno zlostavljana (Herrenkohl et al., 2016, p. 305).

Zaključak

Posledice nasilja su veoma ozbiljne, i zbog toga moraju postojati uspešni mehanizmi za njegovo suzbijanje. Da li Srbija ima te mehanizme? Rešavanje ovog problema podrazumeva, pre svega, bolje poznavanje i razumevanje samog pojma nasilja, njegove raširenosti i učestalosti, uzročnih i zaštitnih činilaca, okolnosti u kojima se javlja, odnosno posledica do kojih dovodi. U tom smislu, radi se o prevenciji i intervenciji (protiv) nasilja. Prevencija mora biti na tri nivoa. Prvi nivo podrazumeva suzbijanje nasilja pre nego se ono dogodi, drugi podrazumeva direktne i neposredne akcije nakon izvršenja nasilnog čina, dok treći podrazumeva smanjenje psihičkih trauma ili nastanka trajnih posledica nasilja. S jedne strane, država teži da određenim merama, spreči nasilje. U tom cilju, donose se oštri zakonski propisi, kojima se inkriminišu različiti oblici nasilja. Sprovode se različiti projekti („Škola bez droge i nasilja“, „Bezbedno detinjstvo“, „Deca u saobraćaju“...), donose se posebni protokoli (Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama; Poseban

protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima...), otvaraju se „sigurne kuće“ za žrtve nasilja. Gledano sa strane, izgleda da država zaista preduzima određene mere da se nasilje spreči. Pitanje je u kojoj meri je to dovoljno (Ninčić, 2014, p. 210).

Odgovor na vršnjačko nasilje, zahteva uključivanje svih relevantnih faktora, prvenstveno porodice, škole i lokalne zajednice. Cilj tog odgovora, mora da bude prevazilaženje dosadašnjih nedostataka celokupnog društvenog sistema kada je u pitanju, pre svega, prevencija vršnjačkog nasilja. Ti nedostaci su, uglavnom: nezadovoljavajući broj preventivnih programa; nedostatak finansijskih sredstava za preventivne i druge programe čiji je cilj sprečavanje vršnjačkog nasilja; uzak delokrug preventivnih programa (programi se, uglavnom, vezuju za škole i druge obrazovne institucije a malo je programa koji bi obuhvatili roditelje, kao jednu od zainteresovanih strana); nedostatak ljudskih resursa, naročito stručnog kadra, za sprovođenje programa; sistem se više bavi odgovorom na vršnjačko nasilje (kada se ono već dogodi), nego samom prevencijom nasilja i slično.

Kao jedan od primera društvenog reagovanja na problem vršnjačkog nasilja, može poslužiti angažovanje policijskih službenika, poznatih kao školski policajac u osnovnim i srednjim školama. Njihovo angažovanje ima za cilj unapređenje bezbednosne zaštite učenika i škola, a angažuju se u školama za koje se proceni da su bezbednosno ugrožene. U proseku, godišnje, angažuje se više od 350 školskih policajaca, u preko 650 osnovnih i srednjih škola. Njihov zadatak jeste: neposredno prisustvo na području škola (posebno za vreme početka i završetka nastave, odmora...); uočavanje i otkrivanje ponašanja i postupaka koji imaju elemente krivičnih dela i prekršaja (uz preuzimanje neophodnih mera i radnji prema izvršiocima); blagovremeno uočavanje prisustva sumnjivih lica i asocijalnih ponašanja u zoni škole i preduzimanje mera na njihovom sprečavanju i suzbijanju; preduzimanje mera prema vlasnicima ugostiteljskih, objekata za zabavu i drugih objekata u zoni škola u cilju sprečavanja prodaje alkoholnih pića maloletnim licima; uočavanje

aktivnosti usmerenih na ometanje nastave i preduzimanje mera na njihovom otklanjanju, u saradnji sa odgovornim licima škola.

Međutim, pored značajnih pozitivnih efekata njihovog angažovanja (prevencija vršnjačkog nasilja u školama, veća sigurnost dece, zadovoljstvo roditelja kada znaju da su im deca sigurna, sigurnost školskog okruženja imajući u vidu da nasilnici izbegavaju područja kada znaju da su tu angažovani školski policajci...), javljaju se određeni problemi koji se, uglavnom, ogledaju u sledećem:

- nemogućnost angažovanja većeg broja školskih policajaca, kako bi se „pokrio“ veći broj škola, već se često angažuje jedan policajac za više škola;
- takav način angažovanja dovodi do toga da, u pojedinim slučajevima, nije bio na licu mesta jer se događaj desio u suprotnoj smeni ili dok je on bio angažovan u drugoj školi;
- jedan broj direktora, školske policajce doživljava kao radnike službe obezbeđenja, potpuno zanemarujući njihovu pravu ulogu;
- pojedini direktori škola, suviše usko posmatraju problem vršnjačkog nasilja, po principu „van školskog dvorišta, nije moj problem“;
- uspešnost saradnje školskih policajaca sa rukovodstvom škole (direktorom, pre svega), često zavisi od kvaliteta ličnih odnosa ovih lica.

Iz navedenog se vidi da društvena reakcija na vršnjačko nasilje mora biti jedinstvena. To zahteva sama činjenica da vršnjačko nasilje predstavlja složen fenomen. Radi se o pojavi koja je izražena među mladom populacijom, pretežno školskom decom. Nasilni akti se ponavljaju a vremenski okvir u kome se događa nasilje može biti prilično dug i trajati godinama. Ovakav oblik nasilja karakteriše izražena namera da se određenoj osobi nanese šteta. Intenzitet nasilnih akata je različit i praćen je snažnom potrebom nasilnika za vlašću i dominacijom. Pojedini akti nasilja, nisu prepoznatljiviji odmah, pa nekada ni sama žrtva nije svesna nasilja, te se retko odlučuje da prijavi nasilje, što otežava pravovremenu reakciju. Vršnjačko nasilje uvek za

posledicu ima određenu traumu, fizičku ili psihičku, koja može dugo trajati, čak i godinama i ostaviti ozbiljne posledice na žrtvu nasilja.

Zbog toga, reakcija na vršnjačko nasilje mora podrazumevati razrađene mehanizame koji omogućavaju rano prepoznavanje različitih oblika vršnjačkog nasilja, sa jasno definisanim ulogama i procedurama svih u sistemu zaštite počevši od porodice, preko škole do lokalne zajednice, odnosno aktivnija uloga društva u celini. U tom smislu, neophodno je uspostavljanje jedinstvenog sistema prevencije vršnjačkog nasilja, sa dovoljnim brojem preventivnih programa i aktivnosti širokog spektra delovanja, uz adekvatan broj kvalitetnog (obučenog) kadra za njihovo sprovođenje i uz dovoljna materijalno–finansijska sredstva. Jedino na takav način, mogu se stvoriti potrebni preduslovi koji onemogućavaju akte vršnjačkog nasilja, odnosno koji garantuju mladim ljudima da u najranijem dobu neometano dožive svoj puni fizički, emocionalni, intelektualni, socijalni, kulturni i svaki drugi razvoj, u zdravom okruženju.

Reference

- Bilić, V., & Karlović, A. (2004). *Nasilje među djecom*. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Bjelajac, Ž., & Matijašević, J. (2013). Nasilje kao oblik socio-patološkog ponašanja. *Kultura polisa*, 10(22), 409–425.
<https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/1278/1224>
- Bjelajac, Ž., & Merdović, B. (2019). Nasilje nad decom u porodici. *Kultura polisa*, 16(39), 191–202.
<https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/343>
- Bjelajac, Ž., & Filipović, A. M. (2021). Specific Characteristics of Digital Violence and Digital Crime [Specifičnosti digitalnog nasilja i digitalnog kriminala]. *Pravo – teorija i praksa*, 38(4), 16–32.
<https://doi.org/10.5937/ptp2104016B>
- Borduin, M. C. & Ronis, T. S. (2012). Individual, family, peer, and academic characteristics of female serious juvenile offenders [Individualne, porodične, vršnjačke i akademske karakteristike teških maloletnih prestupnica]. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 10(4), 386–400.
- Cannavici, M. (1999). *Piccolo dizionario di criminologia* [Mali rečnik kriminologije]. EDUP. Roma.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Bios.
- Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Prosveta.
- Đurić, S. (2007). *Bezbednosni rizici u školama – modeli otkrivanja i reagovanja*. Fakultet bezbednosti. Beograd.
- Fineran, S., Bennett, L. & Sacco, T. (2003). Peer sexual harassment and peer violence among adolescents in Johannesburg and Chicago [Vršnjačko seksualno uznemiravanje i vršnjačko nasilje među adolescentima u Johannesburgu i Čikagu]. *International Social Work*, 46(3), 387–402.

- Finley, L. L. (2007). *Encyclopedia of Juvenile Violence* [Enciklopedija maloletničkog nasilja]. Greenwood press.
- Harper, R. C., Leandra. N. P., Christopher C. H., Varjas, K., & Meyers, J. (2012). Peer victimization and school safety: the role of coping effectiveness [Vršnjačka viktimizacija i bezbednost škole: uloga efektivnosti suočavanja]. *Journal of School Violence*, 11(4), 267–287.
- Herrenkohl, T. I., & Jung, H. (2016). Effects of child abuse, adolescent violence, peer approval and pro-violence attitudes on intimate partner violence in adulthood [Efekti zlostavljanja dece, nasilja adolescenata, vršnjačkog odobravanja i stavova u korist nasilja intimnog partnera u odraslom dobu]. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 26(4), 304–314.
- Išpanović, V., Stevanović, I. i Lajović, B. (2016). *O vršnjačkom nasilju iz različitih uglova*. Centar za prava deteta.
- Kekić, D., Radovanović, I., & Tomić, M. (2014). Faktori rizika nasilja među vršnjacima u školama Srbije. U D. Kolarić (Ur.), *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije* (176–187). Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu.
- Marković, D. M., & Zirojević, M. T. (2021). Ćutanje između ljubavi i straha – Zašto žrtve nasilja ćute. U Z. Kuburić, A. Zotova i Lj. Ćumura (Pr.), *Ljubav i strah u interdisciplinarnim istraživanjima: zbornik radova sa naučnog skupa*, Beograd 9–10. maj 2021. (pp. 311–329). CEIR, Porodični razgovori.
- McGloin, J. (2009). Delinquency balance: revisiting peer influence [Ravnoteža delikvencije: preispitivanje uticaja vršnjaka]. *Criminology*, 47(2), 439–478.
- Milošević, L., & Marković Krstić, S. (2009). Problem nasilja u školama u nekim zemljama Balkana. U Lj. Milosavljević, N. Jovanović i D. Zaharijevski (Ur.). *Protivurečnosti socijalizacije mladih i uloga obrazovanja u afirmaciji vrednosti kulture mira*. (359–373). Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.

- Ninčić, Ž. (2014). Nasilje kao „obrazac“ ponašanja u Srbiji. U D. Kolarić (Ur.), *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije* (203–213). Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu.
- Olweus, D. (1996). *Nasilništvo u školi*. Educa.
- O'Regan, J., F. (2008). *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Naklada Ljevak.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Institut za psihologiju.
- Popadić, D., & Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost, *Psihologija*, 40(2), 309–328.
- Srna, J. (2003). *Nasilje*. Žarko Albulj.
- Staff, J., & Kreager A. D. (2008). Too cool for school: violence, peer status and high school dropout [Previše kul za školu: nasilje, status vršnjaka i napuštanje srednje škole]. *Social Forces*, 87(1), 445–472.
- Steinberg, L. (2000). Youth violence: Do parents and families make a difference? [Nasilje mladih: Da li roditelji i porodice prave razliku?]. *National Institute of Justice Journal*, 2, 30–38.
- Stelios. N. G. (2009). Personal and maternal parameters of peer violence at school [Lični i materinski parametri vršnjačkog nasilja u školi]. *Journal of School Violence*, 8(2), 100–119.
- Strabic, N. & Tokic Milakovic, A. (2016). Cyberbullying among children and its comparison to traditional forms of peer violence [Sajber maltretiranje među decom i njegovo poređenje sa tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja]. *Kriminologija Socijalna Integracija*, 24(2), 184–201.
- Toledano, S., Werch, B. L., & Wiens, A. B. (2015). Domain-specific self-concept in relation to traditional and cyber peer aggression [Samokoncept specifičan za domen u odnosu na tradicionalnu i sajber vršnjačku agresiju]. *Journal of School Violence*, 14(4), 405–424.

Vogel, M., & Keith, S. (2015). Vicarious peer victimization and adolescent violence: unpacking the effects of social learning, general strain, and peer group selection [Vikarna vršnjačka viktimizacija i adolescentsko nasilje: raspakivanje efekata društvenog učenja, opšteg naprezanja i selekcije vršnjačke grupe]. *Deviant Behavior*, 36(10), 834–852.

World report on violence and health [Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju]. (2002). Geneva: World Health Organization (WHO).

Zečević, I. (2010). *Priručnik – Program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. UNICEF.

Peer Violence as a Form of Social Destruction

Željko Ninčić

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

Police Directorate of the Ministry

Summary

Every act of violence carries a certain destructive "potential" which effect depends, both on the form of its manifestation as well as on the "sensitivity of the target" to which it is directed. Such acts represent various forms of social destruction where, surely, peer violence has a special place. This "uniqueness" is reflected in the sensitivity of the population that is a participant in this form of violence. It is, most often, the school population, young people who are in the most important period of their physical, emotional, intellectual, and cultural development. Therefore, peer violence can have a decisive impact on their overall development, regardless of whether they participate as perpetrators or are victims of such violence.

The aim of this paper is to point out the problem of peer violence, the difficulty of identifying various forms as well as the seriousness of the consequences that peer violence can have on both the victim and the perpetrator. By analyzing various contents, which subject is research on peer violence, using the methods of induction and deduction, the author seeks to identify those elements of peer violence that, with an adequate social reaction, would have a decisive influence on reducing its destructive character.

The paper emphasizes the necessity of terminological delimitation of certain terms that are used as synonyms for defining violence. It points out the phenomenon of peer violence, its types and the risk factors that determine it. Particular emphasis is placed on the role of society in preventing peer violence, and the necessity for various mechanisms to recognize it and prevent its negative effects. It is especially pointed out that the determination of the society to face peer violence is a fundamental prerequisite for its suppression.

Keywords: violence, destruction, peer violence, social reaction